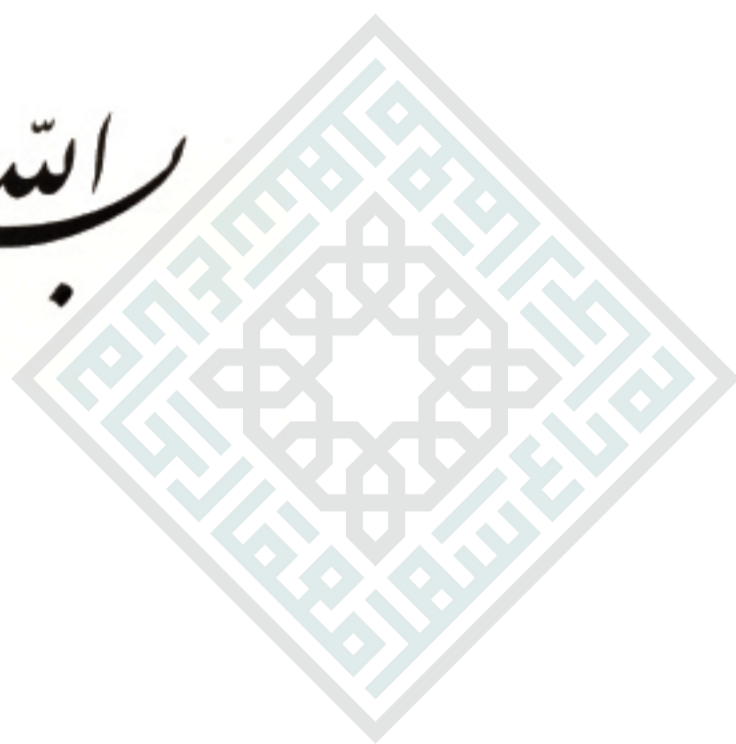

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

انتشارات معمارخانه باغ شهر
memarkhane.com

دفتر انتشارات و معمارخانه باغ شهید
memarkhane.com

هنر قلم‌گیری

هنر قلم‌گیری ایرانی
مجموعه‌ای از آثار
استاد مهدی ذوفن

**The Art of Metal Drawings:
Mastery of Mehdi Zoufan**

انتشارات معماری خانه
memarkhane.com

عنوان و نام پدیدآور: نقش عشق-----
مشخصات نشر: تهران چاپ ----- ۱۳۹۸
مشخصات ظاهری: ج: مصور تمام تصویر
شابک:
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت:
یادداشت:
یادداشت:
موضوع:
شناسه افزوده:
رده بندی کنگره:
رده بندی دیویی:
شماره کتابشناسی:

انتشارات معمارخانه باغ شهر
memarkhane.com

نقش عشق

هنر قلم‌گیری ایرانی
مجموعه‌ای از آثار استاد مهدی ذوفن

مقدمه‌ها: اصفهان - اسفندیار حیدری پور
یادنامه: استاد محمود فرشچیان
یادداشت: دکتر مهدی جهانگیری
مقدمه: بهراد مهرجو
شرح زندگی استاد مهدی ذوفن: دکتر نسرین ذوفن
متون انگلیسی: دکتر علی باقرزاده
گردآوری و مدیریت انتشار: علی رهبر
عکاس: ابراهیم خادم‌بیات
طراح گرافیک: بهروز متین صفت
اشعار و متن زیرنویس‌ها: مطهره مرادبیگی
لیتوگرافی:
چاپ:
چاپ نخست: تهران ۱۳۹۸
تیراژ: ۷۰۰ نسخه
ناشر:

این کتاب با حمایت شرکت سرمایه‌گذاری میراث فرهنگی و گردشگری ایران (سمگان) و بانک گردشگری به چاپ رسیده است.
کلید حقوق چاپ اول این کتاب متعلق به شرکت سرمایه‌گذاری میراث فرهنگی و گردشگری ایران (سمگا) می‌باشد و هرگونه استفاده از عکس‌ها و متن کتاب مستلزم کسب مجوز کتبی است.

مقدمه

سرزمین ایران با داشتن ذخایر و معادن غنی فلزات و مردمی بهره‌مند از استعداد و ذوق هنری، جایگاه خاصی در میان دیگر تمدن‌های بشری در تاریخ فلز و فلزکاری دارد و هنرمندان ایرانی با شناخت ویژگی‌های فلزات و الهام از طبیعت متنوع ایران، از دیرباز تاکنون آثار فلزی بی‌نظیر و شگفت‌انگیزی را در تاریخ هنر جهان به یادگار گذاشته‌اند.

در حال حاضر از انبوه صنایع فلزی ایران، رشته‌هایی نظیر قلم‌زنی روی مس و برنج، میناکاری، ملیله‌سازی، طلاکوبی روی فولاد و جواهرسازی باقی مانده‌اند. از

خورده است و پادشاهان این سلسله را در بزم یا رزم و شکار نشان می‌دهد، رواج صنعت قلم‌زنی در آن عصر را تأیید می‌کند. در دوران اسلامی نیز صنعت قلم‌زنی رواج بسیاری یافت و شاهد این مطلب، مجموعه ابریق‌های برنزی و آثار بسیار زیبایی مانند بخوردان و ظرف‌های آبخوری است که به شکل حیوانات و پرندگان ساخته شده‌اند و بیشتر آن‌ها از خراسان، همدان، ری و سمرقند به دست آمده‌اند. در دوره سلجوقی، ساختن اشیای مسی و مفرغی که روی آن‌ها را با قلم‌زنی تزیین می‌کردند بسیار متداول شد. هنر قلم‌زنی این دوره پیشرفته بود اما فرورفتگی و برجسته‌کاری نداشت. سطوح کار نیز صاف بود و روی آن فقط خراش یا خط ایجاد می‌شد. از دوران تسلط مغولان و تیموریان نیز آثار بسیار ظریفی به جای مانده است. اکثر ظروف این زمان با نقوش گیاهی چون گل و برگ و غنچه و برگ‌های نوک‌تیز و نقوش اسلیمی قلم‌زنی می‌شدند.

در دوره صفوی، این هنر وارد مرحله جدیدی شد و طرح مینیاتورهای آن زمان تأثیر شگرفی بر آن گذاشت. از این دوره، پایه‌های شمعدان و اسطرلاب‌های نفیسی باقی‌مانده‌اند. قلم‌زنی سینی و بشقاب و گلدان‌های کوچک و بزرگ نیز به اوج شکوفایی خود رسیده بود. نقوش قلم‌زنی شده بر آثار فولادی این دوره نیز بسیار زیباست. درب مرصع مدرسه چهارباغ از آثار دوران سلطان حسین صفوی نیز از نمونه‌های زیبای این هنر است. کَرَنَد در غرب کرمانشاه و راین در جنوب غربی کرمان از مراکز دیگر فلزکاری دوره صفوی بودند.

در دوره قاجار که توجه به اماکن مقدس زیاد شد، آثار بسیاری از طلا و نقره و دیگر فلزات برای مقابر و زیارتگاه‌ها تهیه شدند؛ از جمله برای رویه در امام‌زاده‌ها و دیگر اماکن مقدس، آثار قلم‌زده بسیاری ساخته شدند که در نوع خود ارزش بسیاری داشتند. در این دوره، سنت ساخت علامت نیز به‌طور جدی آغاز شد که خود یکی از مکاتب هنر قلم‌زنی است. نقوش قلم‌زنی شده بر ظروف مسی و برنجی نیز اکثراً نقوش اسلیمی و گل‌های درهم پیچیده‌ای هستند که نقوش حیوانات و پرندگان بسیاری را در بر گرفته‌اند.

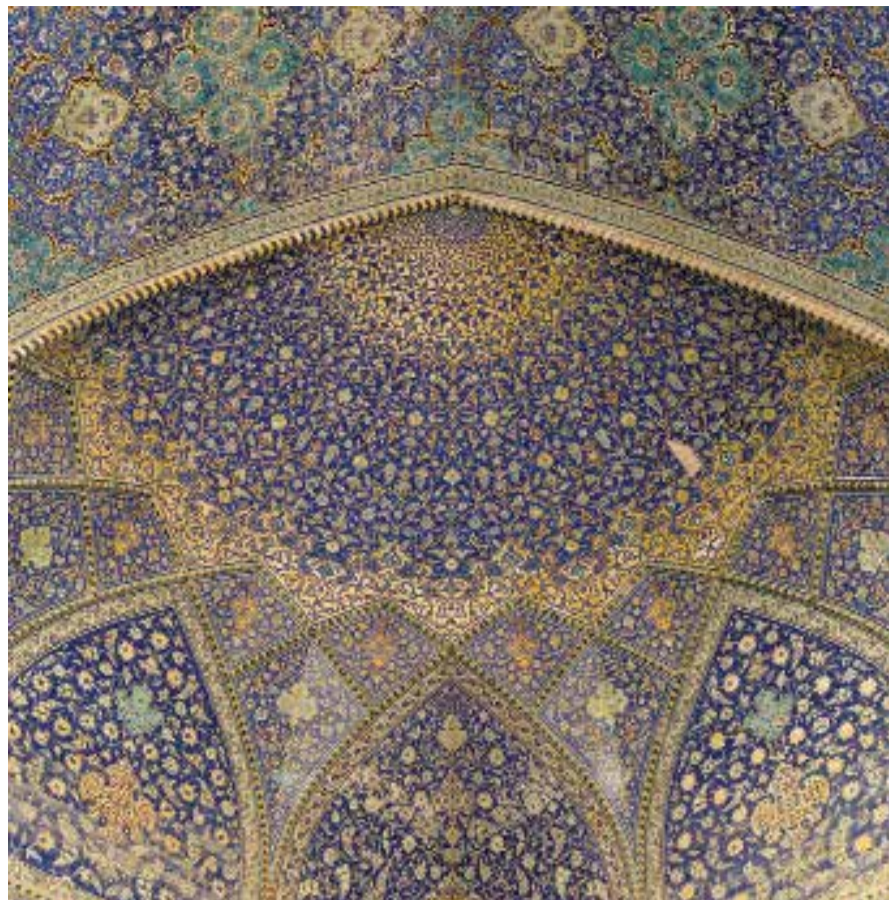
امروزه نیز گروه زیادی از صنعت‌گران اصفهان به قلم‌زنی اشتغال دارند و اصفهان به ویژه میدان امام و حومه آن

میان شهرهای ایران، اصفهان نبض تپنده صنایع فلزی محسوب می‌شود و هنوز در این شهر برخی از این صنایع مانند قلم‌زنی روی مس و برنج، ساخت اشیای مسی و محصولاتی از آلیاژهای مختلف، میناکاری و طلاکوبی روی فولاد ابعاد گسترده‌ای دارد.

قلم‌زنی که در اصفهان جایگاهی ممتاز دارد، تزیین و کندن نقوش برجسته، فرورفته، کنده‌کاری یا مشبک روی سطوح تخت یا منحنی فلزی به وسیله ضربه چکش بر انواع قلم‌های فولادی است. این صنعت از فنون بسیار قدیمی ایران است و تاریخ آن با تاریخ فلزکاری درهم‌آمیخته است. مجموعه ظرف‌ها و بشقاب‌های نقره و طلای عصر ساسانی که به دست استادان ایرانی قلم

قلم‌گیری

این روش فقط روی ظروف و سطوح مسی و برنجی سفید شده و به وسیله قلمی به نام قلم‌گیری که سری تیز دارد و شبیه عدد هفت فارسی است انجام می‌شود. برای انجام این کار پس از آن که مراحل قلم‌زنی و سیاه‌کاری به اتمام رسید، با زدن چکش روی قلم، روی خطوطی که می‌خواهند قرمز شوند ضربه می‌زنند تا پوسته‌ای از سطح فلز کنده و تراشیده شود؛ در نتیجه لایه قلع روی فلز برداشته می‌شود و مس قرمز و برنج زرد زیر آن آشکار می‌شود. با این کار، سطح فلز از یک‌نواختی درمی‌آید و رنگی می‌شود. اگر از قلم‌گیری دو لبه استفاده شود، هنگام قلم‌زدن، دو خط موازی یک‌دست کنار هم ایجاد می‌شود در حالی که بین آن دو یک خط باریک سفید قرار دارد. اگر خطوط قلم‌گیری شده سیاه شوند همانند خطوط نیم‌بر شده جلوه می‌کنند و دیگر نمی‌توانند سطح فلز را رنگی کنند.

رنگی کردن سطح فلز

یکی دیگر از روش‌های رنگی کردن سطح فلز این است که همه سطح فلز را با رنگ می‌پوشانند، سپس طرح را روی آن منتقل می‌کنند و پس از آن به کمک قلم‌های تراش، طرح را می‌تراشند و آن را روی فلز حک می‌کنند؛ در نتیجه بخش‌های تراشیده شده به رنگ اصلی ظرف درمی‌آیند و بخش‌های قلم نخورده به رنگی که روی ظرف زده شده است به جا می‌مانند.

برخی هنرمندان ترجیح می‌دهند به جای یک‌دست و تک‌رنگ بودن رنگ فلز، سطح آن را چند رنگی کنند و جلوه‌های متفاوتی به کار بدهند که این کار با روش‌ها و وسایل متفاوتی انجام می‌شود؛ به عنوان نمونه، می‌توان با حرارت، فلز را به هاله‌ای از تنالیته‌های رنگی درآورد یا از تلفیق قلم‌زنی با رشته‌های دیگر مانند میناکاری و مینیاتور استفاده کرد.

از استادان هنر قلم‌زنی و قلم‌گیری دوره معاصر در اصفهان می‌توان به این بزرگان اشاره کرد: حاج احمد لاهیجی، سید محمد قلمی‌زاده، عبدالله گوهری‌مهر (معروف به شاه میرزا)، تقی پشوتن، سید جلال الدین اشرف‌زاده، سید علی خسروانی، حاج حسنعلی قلم‌زن، محمدتقی و مهدی ذوفن، محمود دهنوی، علی محمد پرورش، حاج آقا رضا کمیلی، حاج ابراهیم دایی‌زاده، سید محمد عریضی، نصرالله مهذب، محمود ثقفی، حسین علاقه‌مندان، رجبعلی و منصور حافظ‌پرست، مهدی علمداری الیادرنی، اکبر بزرگیان، علی ساعی (معروف به امیر)، علی ظریفی اصفهانی، محمد اسکندری و امیرمسعود اهتمام.

کتاب حاضر می‌کوشد لذت دیدن آثار و شرح زندگی یکی از بهترین هنرمندان قلم‌گیری اصفهان، استاد مهدی ذوفن را به صاحب‌دلان هنرشناس و هنردوست این روزگار پیشکش کند. امید است این تلاش کوچک مقبول طبع مردم صاحب‌هنر ایران شود. سایه چنین هنرمندانی بر سر عالم هنر مستدام باد.

اسفندیار حیدری‌پور

هم‌چنان از مراکز مهم قلم‌زنی ایران است. قلم‌زنی در برخی شهرهای دیگر مانند شیراز، تهران، استان مرکزی و تبریز نیز انجام می‌شود. اشیای قلم‌زده هنرمندان اصفهانی شامل اشیایی مانند سینی، گلدان، کاسه، بشقاب، قلمدان، شمعدان، جعبه، زیورآلات، سطل و تابلوهای تزئینی می‌شود. طرح عمده آثار اصفهان را نیز بیشتر گل و بوته و مرغ و اسلیمی و ختایی تشکیل می‌دهد و از این‌رو، نقش اولیه این آثار را غالباً مینیاتورسازان و طراحان نقشه‌های قالی فراهم می‌کنند؛ چنان که حاج مصورالملکی، استاد اصفهانی نقاش و مینیاتور در عصر پهلوی، طرح‌های بسیار جالبی به وجود می‌آورد که سرمشق بسیاری از قلم‌زنان اصفهان قرار گرفته است. گاهی نیز هنرمند قلم‌زن خود نقش اصلی را پایه می‌نهد.

در سال‌های اخیر، حیات دوباره این هنر و زنده کردن سنن ارزشمند گذشته به همراه نوآوری‌هایی در آن، مدیون تلاش هنرمندان قلم‌زن کارگاه قلم‌زنی سازمان میراث فرهنگی و گردشگری است. از زمان تأسیس این کارگاه در سال ۱۳۳۵ شمسی و انتصاب هنرمند شایسته، مرحوم محمود دهنوی، به سرپرستی این کارگاه‌ها، این هنر جان تازه‌ای یافت و گامی نو در توسعه و گسترش این هنر برداشته شد. این حرکت با ارائه طرح‌ها و نمونه‌های بارز و منحصر به فردی که با آثار عرضه شده در بازار متمایز بودند آغاز شد تا الگویی برای هنرمندان باشد. امروزه برای ساخت ظروف فلزی از فلزات و آلیاژهای مختلفی استفاده می‌شود که به صورت ورقه‌های فلزی با ضخامت‌های متفاوت در بازار موجودند. مس یکی از رایج‌ترین فلزاتی است که به کار می‌رود. از نقره، آلیاژهای برنج و مفرغ نیز استفاده می‌شود.

مواد و ابزار کار صنعت‌گران این رشته از دو دسته تشکیل می‌شود؛ از برخی از آن‌ها در مرحله ساخت محصولات استفاده می‌شود، مانند دستگاه خم‌کاری، موتور فرچه، کوره برقی، سندان، کُنده، قالب و چکش. از برخی دیگر در مرحله قلم‌زنی استفاده می‌شود، مانند قلم‌های آهنی، چکش، دستگاه قیر آب‌کنی، پرگار، گیره، سوهان، انبر، قیر، گچ، گرده و تیزاب.

انواع قلم‌های قلم‌زنی

گونگون‌اند و هر یک از آن‌ها نامی دارد و بر اساس نوکشان به دو نوع آج‌دار و بدون آج تقسیم می‌شوند. قلم‌ها را به دو دسته قلم‌های ریزه‌کاری و قلم‌های برجسته‌کاری نیز می‌توان تقسیم کرد.

Iran, or Persia as it was known prior to 1935, traces its uninterrupted nationhood to the antiquities when it dominated the Near and Middle East; in fact in the 5th century B.C. it ruled over a larger percentage of its contemporaneous world than any other empire in human history.

This history, population, diversity and cultural depth have endowed Iran with artistic resonance and breadth of disciplines which have flourished to this day. In relation to metalworking, the erstwhile Empire, including what are the current borders of today's Iran, contained and contain a significant and disproportionate percentage of global metal reserves of all kinds, and as such have provided an abundant and easily obtainable source of materials for artisans throughout two millennia of Iranian history.

Iranian metalworking saw the genesis of its sophistication as at an art during the Elamite period of the 4th century B.C., and continued during the subsequent Achaemenid Period. It however saw its greatest pre Islamic rise during the Sassanid Dynasty, from 224 to 651 A.D., when Iranian metalworking left the borders of the Empire as works of art, as arms or as utilitarian ornaments, both to the East as well as to the Western Roman Empire. This purely Iranian art form continued with the rise of Islam in Iran, albeit with different depictions of forms and with differing aesthetics, giving rise to a new amalgamation of Persian, or Iranian, aesthetics quickly adopted by the newly Islamic lands of the Middle East and today commonly referred to as "Islamic Art".

During the post Islamic period, no era, except arguably the 1960s and 1970s, saw the resurgence of Iranian art as did the Safavid. The eponymous dynasty, ruling from Isfahan (or Esfahan) from 1501 to 1736 brought

about an artistic, cultural, economic, political and military renaissance which made Isfahan the 16th century rival of Constantinople, Florence and London for pre eminence. All things Iranian excelled and were exported beyond the Empire's expanding borders. None more so than engraving ("Ghalam Zani" in Persian), tin tempered copper works, engraved brass works and swords with elegant engraving but enough mettle to overcome the best arms produced by the Tudors, the Ottomans and the Persian originated Mughals. Quite simply, the Safavid artisans centred in the capital Isfahan were globally unrivalled in using furbished metals.

The Qajar period which followed from 1796 to 1925 saw a rapid change in Iran's geo political and financial status in relation to Europe which was in contrast seeing global dominance led by the unprecedented technological innovations in Britain, the Imperialistic policies of Britain and France, the expansionist policies of Germany and Russia and the rapid demise of both China and the Ottomans. Increasingly insular, Iran in that period was also more under the auspices of religion, with its art forms similarly focused. Metal working focused on gold and silver engraved for holy shrines, most replete with Shia imagery and Persian religious calligraphy. Complex motifs including those of birds, flowers or Arabesques also became popular.

The era post 1925, or the current modern era, again saw a renaissance of Iranian arts nonetheless still heavily influenced by the history of its artist creators. This history encompasses the heritage of Isfahan as the centre of Iranian metalworking, which in all forms has so remained since the early 16th century.

This book catalogues Mehdi Zoufan, one of the masters of metal working and metal drawing of Isfahan.

استاد مهدی ذوفن، فرزند شایسته استاد محمدتقی ذوفن از سرآمدان هنر قلم‌گیری است که به شایستگی هنر پدر را تعالی داده و به مقام یکی از شایستگان هنر قلم‌زنی رسیده است. تابلوی نقاشی مثل یک کتاب است. این کتاب را باید ورق زد و خواند. باید با دقت نگریست و به رمز و راز نهفته در آن پی برد. مهدی ذوفن با عشق و صبوری و با ترکیب هنر و فن، آثار بسیاری از برجستگان هنر نقاشی معاصر کشور را بر روی فلز پیاده کرده، ماندگاری داده و امکانی ساخته‌اند که اثر هنرمند نقاش به لطف پیاده‌سازی بر جسم سخت فلزی سالها و دهه‌ها باقی بماند و برای نسل‌های بعد هم قابل مشاهده و درک باشد. این ایجاز هنر قلم‌زنی و توان ارزشمند استاد ذوفن گرامی است. توجه به انسان یک مولفه ارزشمند در هنر آقای ذوفن به شمار می‌آید و البته که ترسیم نقش انسان بر فلز با نهایت لطافت و ظرافت توسط آقای ذوفن ترسیم شده است. نگاه اصیل ایرانی را می‌توان در اثر ایشان درک کرد و این شایسته مردی است که زاده شهر هزار نقش و هزار رنگ اصفهان است. مهدی ذوفن هنرمند قلم‌زنی است که هنرش از این آب و خاک پاک و مقدس نشأت و ریشه گرفته است. عظیم‌ترین و بزرگ‌ترین منبع آفرینش ذات پاک پروردگار است و در هنر آقای مهدی ذوفن نیز این دلبستگی پیدا و عیان است. خداوند به ایشان طول عمر دهند و قلم‌شان همچنان استوار و قدرتمند بر جسم سخت فلز پیش برود و چشم‌ها را محصور خود سازد.

محمود فرشچیان
تابستان ۱۳۹۸

Mehdi Zoufan has continued in the footsteps of his father, the preeminent Iranian metal work artist Mohammad Taqi Zoufan, continuing his tradition of excellence into the modern era.

Paintings are like books. And books must be read page by page, perused for their messages.

With love and patience and by combining artistry and craftsmanship, Zoufan has put onto metal the depiction of many of the works of the leading contemporary Iranian painters.

This in ways is the magic of the art of metal works, or toreutics, and in this case, the precious skills of a great master.

Attention to the human figure, etched or drawn on metal, is the defining feature of Zoufan's art. An Iranian feel, apt for a citizen of Isfahan, the quintessentially Iranian city of art and architecture, is the essence of his work; Mehdi Zoufan is a toreutics artist whose art finds inspiration from his homeland.

The purity of our creator the Holy Almighty resonates in Zoufan's work; may the Almighty continue to bless the Master and may his talent continue to enchant our eyes.

Mahmoud Farshchian
14 August 2019

به نام خدا

خانه ریشه‌ها جز در عمیق خاک کجاست؟ و هنر که ثمره درخت زیبایی و دانایی است مگر می‌تواند بی‌زمین و سرزمینی که در آن ریشه دوانده؛ معنا و تعریف شود؟ پس خوشا هنرمندی که با اکسیر و جادوی فرهنگ جان‌بخش و ممتازی چون فرهنگ ناب ایرانی قد کشیده و جوهره و جان‌مایه هنرش، برگرفته از تجارب و خیال مردمان اصیل و نجیب سرزمینش است؛ که چنین هنری نه میرا و از یاد رفتنی که تا همیشه، زاینده و سرچشمه زیبایی و الهام برای معاصران و نسل‌های پس از خود خواهد بود.

از این رو گفتن از هنر فاخر قلم‌گیری هنرمند ارزشمند استاد مهدی ذوفن و کتاب کم‌نظیر ایشان که قدمتی به فصول رنج و شادی؛ و عاشقی و هنرمندی مردم این سرزمین دارد، کاری بس دشوار است و به نقش‌زدن بر آب می‌ماند؛ زیرا این هنرمند نامی با قلم زرین اما سحرانگیز و شکیبای خویش که تبلور ژرفای روح غواص و بی‌قرار او در بحر تماشایی هنر اصیل و ناب ایرانی است؛ به آفرینش نقش‌هایی مینیاتورگونه، بدیع و زیبا از رنگ، خاطره و اصالت بر سطح سرد فلز دست‌زده که بی‌اغراق به مکاشفه و تغزلی عمیق و بدیع در دنیای هنر شبیه است.

حمایت از این اثر ارزشمند و فاخر ملی، توسط مجموعه گروه مالی گردشگری نیز که در تمامی سال‌های فعالیتش؛ جز به اعتلای جایگاه هنر ناب ایرانی نظر نداشته و غنا و اشاعه‌ی فرهنگ ارزشمند ملی و اسلامی را وظیفه خود دانسته، از همین نگاه مایه می‌گیرد. در مسیر حمایت از چاپ این اثر بزرگ هنری هم‌چنین بر خود فرض می‌بینم که صمیمانه قدردان مساعدت‌ها و همفکری‌های سازنده جناب آقای مهندس مسعود خوانساری رئیس محترم اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران، جناب آقای دکتر مرتضی کاظمی و هم‌چنین جناب آقای اسفندیار حیدری‌پور مدیرعامل محترم شرکت سرمایه‌گذاری میراث فرهنگی و گردشگری ایران "سمگا" به سبب همت و جهد درخور آنها باشم. به یقین روزها خواهند رفت و هیچ نقشی در گذار ایام جز نقش زیبای مهربانی و محبت و ساختن و آبادانی ایران عزیزمان؛ اصیل، حقیقی، دلکش و زیبا نخواهد ماند.

مهدی جهانگیری
رئیس گروه مالی گردشگری

No tree, irrespective of outward beauty or strength, can survive without nurturing and strengthening its roots. For me the often repeated expression -- the deeper the roots, the greater the fruit -- holds true in all arena of life, none more so than the creative, especially of the kind replete with talent and academic discipline. Mehdi Zoufan has led a life shaped by the strong roots he has anchored into his country's artistic and cultural soul. This has allowed him to use his exceptional technical skills to conquer the challenges of metal painting, sometimes compared in ease to that of drawing on running water, and to create originality all the while borrowing from the Iranian past and from a certain popular Persian aesthetic.

Iran's Culture, Heritage and Tourism Organisation has always seen it as an imperative to support Zoufan, and now this important record of his works, and remains grateful for the support in this endeavour of Dr. Esfandiar Heydaripour, Director of SEMEGA; Dr. Morteza Kazemi and Massoud Khansari, Director of the Tehran Chamber of Commerce

Mehdi Jahangiri
Director
Culture, Heritage and Tourism Organisation of Iran

26 October 2019